

Delftse Bijbel (1477)

De uitvinding van de boekdrukkunst betekende een revolutie: de Bijbel kon nu veel goedkoper aangeboden worden en kwam binnen het bereik van gezinnen. De vraag naar de Bijbel in de volkstaal nam enorm toe, mede door het Humanisme¹ en de opkomende kerkhervormingsbeweging.

De eerste (met losse houten letters) gedrukte Bijbel in de Nederlanden verscheen in 1477 in Delft. Deze *Delftse Bijbel* is een vertaling van het Oude Testament (zonder de Psalmen) vanuit het Latijn in een Vlaams getint Nederlands. De vertaler ging uit van de *Historiebijbel*, die omstreeks 1360 was ontstaan in Zuid-Nederland, waarschijnlijk in het Kartuizerklooster van Herne ten zuiden van Brussel. Hij moderniseerde het Zuid-Nederlandse dialect wat en paste het aan het Hollands taalgebruik aan. Hij klaagde erover dat de 'clerken', de geestelijken, er bezwaar tegen hadden dat de Bijbel nu zonder begeleiding in lekenhanden terecht kwam. De Bijbel was vanwege de prijs onbereikbaar voor het grote publiek: hij kostte meer dan een arbeidersjaarsalaris.

Van de *Delftse Bijbel* werd gebruik gemaakt om weer andere vertalingen te maken. Zo konden de bewoners van de oostelijke Nederlanden eind vijftiende eeuw al over een voor hen leesbare volledige Bijbelvertaling in een Nederrijns dialect beschikken: de *Keulse Bijbel* uit 1478 (hierin zijn ook de Psalmen opgenomen).

© L. den Besten

Literatuur

Besten, Leen den, *Het uitgelezen boek. De bijbel in Nederland*, Zoetermeer: Meinema 2005.

Berg, M.K.A. van den, *De Noordnederlandse historiebijbel. Een kritische editie met inleiding en aantekeningen van Hs.Ltk 231 uit de Leidse Universiteitsbibliotheek*, Hilversum: Verloren 1998.

Berg, Anne Jaap van den, 'De Delftse bijbel', in: *Met Andere Woorden* 25 (september 2006) 3, 31-35.

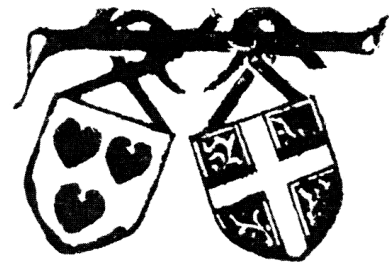
Bruin, C.C. de Bruin, *De Statenbijbel en zijn voorgangers. Nederlandse bijbelvertalingen vanaf de Reformatie tot 1637*, Leiden: Sijthoff 1937.

Bruin, C.C. de Bruin, *De Delftse Bijbel in het licht der historie. Inleiding bij de heruitgave A.D. 1977*, Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, Alphen a.d. Rijn: Repro-Holland 1977.

Delf in hollant

**Deese ieghenwoerdighe bible mit ho-
ren boecken . ende elc boeck mit alle
sijne capitelen bi enē notabelen mees-
ter wel ouergheset wt den latine in
duytsche ende wel naerstelic gecorri-
geert ende wel ghespelt: was gemaect
te delf in hollant mitter hulpen gods
ende bij ons iacob iacobs soen enē mau-
ricius pemants zoen van middelborch
ter eeren gods . ende tot stichticheit
ende lerijnghe der kersten ghelouighē
menschē. Ende wort volepnd. int iaer
der incarnacien ons herē duytsent vier
hondert zeuē en tseuentich. den thien
den dach der maent ianuario**

Delftse Bijbel, colofoon

¹ Het *Humanisme* was oorspronkelijk een onderwijsbeweging die in Italië in het begin van de veertiende eeuw ontstond en die in de loop van de vijftiende eeuw de Nederlanden bereikte. Een humanist was een classicus die de morele waarden van het klassieke leven in ere wilde herstellen en daarom ook de taal en de stijl van de klassieken wilde navolgen. Wijsheid (*sapientia*) en welsprekendheid (*eloquentia*) stonden bij hem hoog in het vaandel. De meeste humanisten probeerden de klassieke waarden te verenigen met het praktisch christendom van het evangelie. De christen-humanisten in de Nederlanden hoopten een wedergeboorte van het christendom mogelijk te maken. Daartoe achtten ze een gedegen studie van de gezuiverde bronnen van de Bijbel en van de geschriften van de kerkvaders van groot belang. Ze legden sterk de nadruk op navolging en wezen abstracte, theoretische kennis af. Ze waardeerden kennis naar gelang deze gebruikt kon worden om de juiste levenswijze te bevorderen. Ze geloofden dat onderwijs de mens verbetert.

Damel

ic en wete die putte niet. Ende s heren
 enghel nammen inden top van sijnen
 houede: en hi droech hem mitten ha-
 re van sijnen houede: ende hij setten
 in babiloniē bouē die putte inder snel
 heit sijns gheestes. Ende abbatuc riep
 ende seide. Daniel gods knecht: neem
 dit mael dat dij god ghesonden heeft
 En daniel seide. God du biste mijns
 ghedachtich: en du en hebste niet ge-
 laten die ghene die dij mynnaen. Ende
 daniel stont op ende at. Ende s heren
 enghel sette abbatuc weder te hant in
 sijn stat. Ende die coninc quam ten se-
 uenden daghe om daniel te beweene:
 ende hi quam ten putte ende hi sach
 inwaert: ende sich daniel sat in die
 middewaert vanden leeuwen. Ende
 die coninc riep mit groter stemmen
 ende seide Here daniels god du biste
 groot. Ende hij traken vten putte.
 Mer die ghene die sake waren sijns
 verlies dede hi daer inden putte. ende
 si worden op ene corte wise voer hem
 ghegheten.

*Deese is gheuordighe bible mit Ro-
 ren boeken. Ende de boeck mit alle
 sijne capitelen. Si enē notabelen meef-
 ter wel overgeset wt den latine in
 duytsche ende wel uerstellie geuori-
 gert ende wel gespelt: was gemadet
 te delf in hollant mitter hulpen gods
 ende bij ons iacob iacobs soen en man-
 nicus yemaets soen van middelboroch-
 ter eeren gods. ende tot stichticheit
 ende leringe der hersten geloovigen
 menschen. Ende wort volcijncht. int iaer
 der incarnation ons herē duyzent vier-
 hondert zēve en tseventich. den tthien-
 dach der maent ianuario.*

Hier eynde daniel des propheten
 boeck

*Dit is na het originel
 geschreven.*

Delftse Bijbel, Colofon, Delft 1477.

Iden beghin sciep god
 hemel en aerde. Mer die
 aerde was onnut en ydel:
 ende donkerheden warē
 op die aensichten des af-
 gronts. En goods gheest
 was ghedraghē bouē den
 wateren. Ende god seide
 dat licht moet werdē: en
 dat licht wort ghemaect
 Ende god sach dat licht
 dattet goet wesen zoude:
 en hi seide dat licht van die donker-
 heden. En hi noemde tlicht den dach.

Delftse Bijbel 1477, Genesis 1

Iden beghin sciep god hemel en aerde. Mer die aerde was onnut en ydel: ende donkerheden ware op die aensichten des afgronts. En goods gheest was ghedraghe boue den wateren. Ende god seide dat licht moet werde: en dat licht wort ghemaect. Ende god sach dat licht dattet goet wesen zoude: en hi seide dat licht van die donkerheden. En hi noemde tlicht den dach, en die donkerhedē die nacht. En het wort ghemaect tsaouonts en tsmorghens enen dach. Echter zeide god. Het worde een firmament int midden der wateren: en hi seide die waterē vāden waterē. En god maecte dat firmamēt en hi seide die wateren onder dat firmament van dien die waren boue dat firmamēt. En het ghesiede also. En dit firmament hiete hi den hemel: en het wort ghemaect tsaouonts en tsmorghens die ander dach. Echter seide god, die wateren die onder den hemel sijn wordē vergadert in een stat: ende die droechheit opēbare. En het ghesiede also. En die droechheit hiete god aerde: en die vergaderighe vāden waterē hiete hi zee. En god sach dattet goet wesen soude: en hi sprac. Der aerden groeie groeiende crupt ende dat zaet maget: en hout dat appel draghet dat vrucht maket elc na sijre manieren: wiens zaet sijn in hem seluē bouen der aerde. En het ghesiede also. Ende die

aerde brochte wt groeiēde reut en dat zaet droech na sijre manieren: en dat alrehadē zaet hadde. na sijn ghedaente. En god sach dattet goet wesen soude. En het wort ghemaect tsaouonts ende tsmorghens dē derde dach. En god seide. Het worde licht indē firmamēt des hemels: en si deplen den nacht en den dach: en si sijn in teekē en in tijde daghen en iaren: en dat si lichtē indē firmamēt des hemels. en sijn verlichtē die aerde. En het ghesiede also. Ende god maecte twe grote li:htē: dat meel te licht om dattet bouen den dach wesen soude. ende dat minste om dattet boue den nacht wesen soude: ende die sterren. En hi settese indē firmament des hemels. dat si lichten soudē boue der aerden: en dat si wesen souden bouen den daghe en boue den nacht. En dat si deplen soudē dat licht ende die donkerhedē. En god sach dattet goet wesen soude: ende het wort ghemaect tsaouonts ende tsmorghens dē vierde dach. Oec seide god. Die wateren brenghen voert crupende dieren met leuender zielen. en gheuoghelte boue der aerden: onder dat firmament des hemels. Ende god sciep die grote walvissche: ende alle leuende zielen en beoerlic. die die waterē voertghebrocht hadde in haerre ghedaēte: en alle gheuoghelte in sijre manieren. Ende god sach dattet goet wesen soude: ende hij ghebenedide hem en zeide. **W**ast en wort ghemenuoudicht en veruollet die waterē des zees: en die voghelē worden ghemenuoudicht boue der

Eerste bladzijde van de Bijbel die in 1477 in Delft verscheen. De versiering van de beginletter en rand is met de hand aangebracht.

Hier beghint dat prologus vāder bible
des ouerletters te duptsche vte latine

Mer here god voersiende
die grote droechheit vā de-
uocien die in sinen volck
toetomēde was ende wese
soude. Soe aēroep hi oē
alle traghe menschen: en biete ons sijn
gracie bij sinē propheet ysayas en seite
aldus. Ghi alle die dorst hebt toemt
ten wateren. Ende die gheen siluer en
hebt toemt en coept sonder ziluer en
sonder wisselinghe: wijn ende melck.
Bij dese waterē daer oē god toe roept
biden voergenoemden propheet. Soe
moghen wij verstaē die heilighe scrij-
tuere die ons ghelaten is vande eerste
vaderen patriarchen ende propheten:
die ons bescreuen is bij den heylighen
gheest. Om dat wi ons daer in oefenē
souden. Ende voer oghen hebben dat
grote goet: en die grote wonderen die
die ewighe heere oē god ghedaē heeft
vanden beghin doer sijn vrienden: die
hem met trouwen openden. Ende die
wreetheit sijnē gherechticheit die hij
ghebesicht heeft: peghen die sondaren
sijne vpanden. Ende om dat wij hier ī
sijnen grote naem ghebenedopen soude
en louen. Want alsoe die apostel sin-
te pauwels septe. Al dat bescreuen is:
dat is tot onser leeringhe bescreuen.
Op dat wij biden troest der scrijtuere:
sullen hebben hope. Want het is der
zielē salicheit datmē die heilighe scrij-
tuere gaerne leest: ende hoert leesen.
Want alsoe die mensche niet alle en

leest biden naetuerlijken broede: mer
oock vanden woerde die gaen wt den
monde goods. Daer om selmē gaerne
leesen ende horen leesen: ende predikē
die heilighe scrijtuere: op dat die ziel ghe-
sont mach werden: ende ghestart tot
alle doechden. Veel luden sijn die le-
sen waerlike boeken vā konsten: ende
van krachten: historien: en van ouden
heren die der werelt opende. Mer dat
is al tijtverlypē: want sij daer ine niet
en vinden der zielen salicheit: want al-
le die tijt die wij onnuteliken toe brē-
ghē daer moeten wij voer gode rekenē
ghe of gheuen. Ende wantet gode mis-
haghet dat die mēsche die gode openē
soude gaerne waerlike boeken leest.
Om dese sake heeft mi langhe tijt int
herte ghweest: dat ic gaerne dit fonda-
ment vander scrijtuere wt den latijn
in duptsche treckē soude: om dat ic ho-
pe datter menich salich mēsche die on-
gheleert is van clerggen: sijn profijt ī
doen zoude. Ende dat oock sommighe
luden den tijt daer in cortē souden: als
sij ten anderen ydelheden waert gaen
souden: op die heilighe daghē die ghe-
ordineert ende gheset sijn vander heyligher
kercken. Daer omme soe heb ic
dit werck bider gracie goods bestaē.
die byble ouer te setten vten latine in
duptscher tale: daer groete pijnē en ar-
beit in ghelegghen is. Nochtan weet ic
wel dattet sal worde zeer benyt onder
die clergge: hoe wel dat si nochtan we-
ten en mercken sullen die oorbaerlic-
heit daer of. Wāt sinte gregorius seite
Die ghewarighe gherechticheit heeft